



HOGER INSTITUUT VOOR DE WIJSBEGEERTE

SØREN KIERKEGAARD OVER DE LIEFDE

S. KIERKEGAARD, *Daden van liefde*, vertaald door M. Veltman, Garant, Leuven/Apeldoorn, 1993, 380 p.

M. VELTMAN, *Het ontwaken van de menselijke geest. Zelfbewustwording in de werken van Kierkegaard*, Garant, Leuven/Apeldoorn, 1993, 102 p.

(1) September 1847. Søren Kierkegaard (Kopenhagen, 1813-1855) is vierendertig jaar. Tot zijn eigen verbazing verschijnt in de Kopenhaagse boekhandel C.A. Reitzel zijn nieuwste boek *Daden van liefde*¹. Het jaar voordien had hij zijn filosofisch hoofdwerk uitgegeven met de veelzeggende titel *Afsluitend onwetenschappelijk naschrift*². Afsluitend. Vijf van zijn broers en zussen waren overleden vóór de leeftijd van 33 jaar. Zijn sombere voorgevoelen wordt echter niet bewaarheid: in feite staat hij nu halverwege zijn auteurschap. Van de werken met uitgesproken christelijke signatuur is *Daden van liefde* nog maar een eerste hoogtepunt. Later volgen onder meer *De ziekte tot de dood* (1849) en *Oefening in christendom* (1850)³.

(2) Zoals bekend is Kierkegaard een complex en moeilijk te doorgronden auteur. De ongewoon doordachte en misleidende vorm van zijn geschriften, het vernuftige en ironische gebruik van pseudoniemen, de veelvuldig gehanteerde techniek van dubbele bodems en Chinese dozen, hebben al menig lezer en interpreet in de war gebracht. Desondanks kan over het uitgangspunt

en de grondgedachte van zijn oeuvre nauwelijks enige twijfel bestaan. Als een natuurlijk en onmiddellijk (esthetisch) wezen, zo luidt zijn centrale intuïtie, zit de mens verstrikt in een zinsbedrog; in de illusie namelijk dat hij van nature uit thuis is in het eigen huis. Zo beeldt hij zich in dat hij als een voltooid en autonoom ik in onmiddellijk contact staat met zichzelf, de wereld en de anderen; en dat hij het goede in alle directheid als iets externs zou kunnen denken, grijpen en institutionaliseren. Maar het tegendeel is waar. De concrete werkelijkheid van het zelf is helemaal niet onmiddellijk gegeven of direct toegankelijk; zij is zelfs uiterst weerbarstig. In feite leidt de onmiddellijke mens dan ook een abstract bestaan, ver van zichzelf: 'hij leeft in verhouding tot het eigen zelf alsof hij voortdurend onderweg en nooit thuis is'⁴.

Dat 'de weg naar het nabije voor ons mensen steeds de verste en daarom de moeilijkste is'⁵, is natuurlijk geen nieuwe gedachte. In haar algemeenheid is ze zelfs van alle tijden. Ze sluit zowel aan bij een oude metafysische intuïtie als bij een modern begrip van vervreemding; zowel bij een eigentijds postmodern aanvoelen als bij aspecten van oosterse levenswijsheid. Maar de wijze waarop Kierkegaard deze gedachte invult is wel zeer persoonlijk. Terwijl hij een *in se* metafysisch probleem stelt, meent hij op dit probleem toch geen metafysisch antwoord te kunnen geven. De ontmaskering van het natuurlijke ik als een abstract en imaginair zelf en de beschrijving van de weg terug van zelfver-



vreemding naar zelfkennis, zijn immers nooit een zaak van zuiver theoretisch of speculatief inzicht. Alleen een existentieel-ethische analyse is in staat deze metafysische problematiek te verhelderen. Het is immers maar in een langzaam en moeizaam bevochten ethisch-religieus proces dat de concrete werkelijkheid van het zelf aan het licht komt. Of anders gezegd: eerst ethisch-religieuze houdingen als vertrouwen en ontvankelijkheid ontsluiten de concrete werkelijkheid van het ik; zij zijn de vindplaatsen van het concrete zelf. En van daaruit ook van de concrete ander. Want alleen als concreet wezen is de mens tot echt medeleven en medelijden in staat; alleen als concreet, ethisch-religieus zelf is hij ten diepste verbonden met de gemeenschap, met de kosmos, met God.

Met deze thematiek raken we het hart zelf van Kierkegaards oeuvre en denken. Zij vormt het kader waarbinnen al zijn afzonderlijke werken hun eigen plaats vinden⁶. Zij kleurt de zelfbespiegelingen uit zijn dagboeken (de eigen zwaarmoedigheid als angst voor het concrete zelf) en de psychologische observaties uit zijn filosofische produktie (de vertwijfeling als onwil om het concrete zelf te zijn dat men in aanleg is). Zij bepaalt de aard van zijn antropologische (kloof tussen het ideële en het werkelijke zelf) en epistemologische opvattingen (wezenlijke kennis is ethisch-religieus), van zijn tijdsopvatting (de concrete tijdsbeleving in het ogenblik) en zijn cultuurkritiek (de ontmaskering van de abstracte cultuur van de christenheid). Zij culmineert tenslotte in de religieus-christelijke werken uit de eindperiode van zijn leven en in de daarin steeds weerkerende gedachte dat de mens op de meest concrete wijze een zelf is, het meest verbonden met de ander en met God, in een daad van liefde.

(3) Hoofdt thema van *Daden van liefde* is de christelijke naastenliefde die bouwt op het gebod 'Gij zult uw naaste beminnen als uzelf'.

Kierkegaard, van huize uit protestant, acht Luthers reactie tegen de idee van werkheiligheid als zodanig gerechtvaardigd⁷. Maar Luthers protest, zo meent hij, is in de loop van de eeuwen verschrompeld en verworpen tot een pijler van de verburgerlijkte maatschappij. Immers: 'elk verzelfstandigd correctief brengt precies het tegenovergestelde teweeg van wat het eigenlijk bedoelt te zijn'⁸. De genade waarover Luther spreekt, vooronderstelt heel wat meer dan een burgerlijke plichtsopvatting. Het begrip krijgt pas zijn volle betekenis als een mens in alle ernst zijn beste krachten beproeft in het gebod van de liefde. En daarom moet dit gebod in al zijn kracht en onvoorwaardelijkheid worden uitgesproken en voorgehouden.

Zoals de ondertitel aanduidt, bevat *Daden van liefde* 'Enige christelijke overwegingen in gespreksvorm'. De term overwegingen verwijst hierbij naar de reflexieve inslag van het werk; het begrip christelijk verklaart waarom het boek 'niet over liefde gaat, maar over daden van liefde' (15). Overigens houdt Kierkegaard, zoals steeds, ook hier de grenzen van wat de verstandelijke reflectie vermag nauwgezet voor ogen. Veelzeggend is zijn bedenking in het voorwoord: 'wat in zijn totale rijkdom wezenlijk onuitputtelijk is (*in casu* de liefde), dat is ook in zijn kleinste handeling wezenlijk niet te beschrijven, omdat het wezenlijk overal in zijn volheid aanwezig is en omdat het wezenlijke nu eenmaal niet te beschrijven valt' (15). In het eerste deel (11-196) analyseert hij hoe liefde, die toch een zaak van voorkeur is, ook een gebod kan zijn en zelfs moet zijn. In het tweede deel (197-362) mediteert hij over de gedachte dat alle mensen wezenlijk gelijk zijn. 'Dat betogen de kommunisten ook', constateert hij, maar alleen het religieuze is in staat deze menselijke gelijkheid tot in de laatste consequentie tot stand te brengen.

Kierkegaards werkwijze is in beide reeksen overwegingen dezelfde. Steeds begint hij met



een paradoxale vaststelling, ontwart deze dan dialectisch en komt vervolgens tot een nieuwe paradox. Centraal staat vooral de paradoxale verhouding tussen liefde en wet of de schijnbare tegenspraak dat christelijk gesproken liefhebben een plicht is: 'alleen de wet kan vrijheid geven' (48). Plicht moet hier echter niet opgevat worden als een van buiten komende wet, maar als een antwoord, een re-actie op Gods liefde die elke menselijke liefde voorafgaat. In de incarnatie heeft God zich als de liefde geopenbaard. De meest adequate vorm van antwoord vanwege het schepsel op dit liefdesaanbod is gegeven in de uitspraak: zijn naaste liefhebben als zichzelf. Maar deze uitspraak leidt tot weer nieuwe paradoxen. Zoals de gedachte dat de mens eerst een zelf wordt door een ander lief te hebben; maar ook: dat de liefde tot de ander vooronderstelt dat hij zichzelf liefheeft; of dat 'God liefhebben betekent op de juiste wijze zichzelf liefhebben' (111); of dat eerst de christelijke liefde de volkomen vervulling is van de menselijke existentie...

(4) In januari 1993 promoveerde M. Veltman, van huize uit een biologe (die echter reeds eerder een biografisch werk over Kierkegaard publiceerde⁹), aan de KU Nijmegen tot doctor in de wijsbegeerte op een commentaar over en een Nederlandse vertaling van *Daden van liefde*. Uitgeverij Garant zorgde voor een mooie tweedelige uitgave van haar essay en vertaling. Hoewel M. Veltman in haar essay een vrij evidente stelling ontwikkelt (Kierkegaards begrip van zelfbewustwording bevindt zich in *Daden van liefde* in een laatste fase), mist haar commentaar filosofische overtuigingskracht. Haar vertaling van *Daden van liefde* — wegens de complexiteit van Kierkegaards stijl en zinsbouw een zeer moeilijke taak — is evenwel uitstekend en verdient alle lof. Te meer daar de enige beschikbare Nederlandse vertaling al meer dan 70 jaar oud was. Een aanwinst dus voor ons taalgebied en een aanrader voor ieder die geïnteresseerd is in een kennismaking en/of confrontatie met Kierkegaards christelijke liefdes-ethiek.

Johan TAELS

Noten

1. S. KIERKEGAARD, *Kjaerlighedens Gjerninger. Nogle christelige Overveielser i Talers Form af Søren Kierkegaard*, Kopenhagen, 1847.
2. Dn. *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, geschreven onder het pseudoniem J. Climacus.
3. Dn. *Sygdommen til Døden en Indøvelse i Christendom*. Beide geschreven en uitgegeven onder het pseudoniem Anti-Climacus.
4. S. KIERKEGAARD, *Dagboeken*, VII, 2 B 235, p. 119.
5. M. HEIDEGGER, *Gelatenheid*, Tiel/Amsterdam, Lannoo, 1979 (1959), p. 40.
6. Cf. J. TAELS, *Søren Kierkegaard als filosoof. De weg terug naar het subject*, Universitaire Pers Leuven, 1991, hfdst. 2 t/m 5.
7. Cfr. W.R. SCHOLTENS, *Kierkegaards Werken. Een inleiding*, Baarn, Ten Have, 1988, p. 129-130.
8. S. KIERKEGAARD, *Dagboeken*, XI 1 A 28.
9. M. VELTMAN, *Søren Kierkegaard. Een biografische schets*, Assen, Van Gorcum, 1987.



HOGER INSTITUUT VOOR DE WIJSBEGEERTE

AANKONDIGINGEN

Sinds kort werd in het Hoger Instituut voor de Wijsbegeerte een reeks voordrachten georganiseerd, een project dat de naam 'Filosofische school 1993-1994' mee kreeg. Dit nieuwe initiatief heeft tot doel een breder publiek kennis te laten maken met actuele filosofische onderwerpen of publikaties die door de professoren van het HIW recentelijk in de licentie-colleges behandeld werden, of die momenteel onderwerp zijn van hun belangstelling en onderzoek. Wie meer inlichtingen wenst kan zich wenden tot het secretariaat van het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, Kardinaal Mercierplein 2, 3000 Leuven, tel.: 016/28 63 00, fax: 016/28 63 11.

Twee voordrachten zijn reeds doorgegaan op 13 en 20 november. A. Van de Putte had het over 'nationalisme' dat als modern verschijnsel verbonden is met de moderniteit en in het bijzonder met een bepaald staatsconcept. Hij bracht het fenomeen in verband met de spanning tussen particularisme en universalisme en besteedde in het bijzonder aandacht aan een analyse van Fichtes *Reden an die Deutsche Nation*.

De tweede cyclus wordt gehouden door J. Decorte op 15, 22 en 29 januari, over *Meister Eckhart: filosoof, theoloog, mysticus*. De eerste keer zal na een korte inleiding de figuur van Eckhart gesitueerd worden tegen de achtergrond van de filosofische en theologische stromingen van zijn tijd. Vooral zijn methode als filosoof en theoloog zal naar voor gehaald worden rond de centrale notie: waarheid als *consonantia*. De tweede en derde keer zullen een aantal concrete teksten worden besproken om enkele centrale concepten te analyseren zoals: *Gelassenheit*, *Abgeschiedenheit*, de geboorte van Christus in de ziel, God zoeken, het onderscheid God-Godheid, mystieke éénwording. De teksten zullen tijdens de eerste sessie ter beschikking zijn.

Een derde cyclus wordt verzorgd door S. Ijsse-ling. Op 12 februari spreekt hij over *Apollo en Dionysos: Griekse goden in de hedendaagse wijsbegeerte*, en op 19 februari over *Helena van Sparta: retoriek en filosofie*.

L. Bouckaert verzorgt een vierde cyclus over het personalisme: 5 maart *Personalisme als religieus humanisme*; 12 maart *Personalisme als politieke praxis*; 19 maart *Personalisme als ethische economie*. Als tekst gebruikt hij zijn boek *Metafysiek en Engagement*, Leuven, Acco, 1992.

Traditiegetrouw worden er ook dit jaar *Filosofische conferenties* gehouden, telkens op woensdagavond om 20.15 u. in de Kardinaal Mercierzaal van het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte.

De derde november 1993 sprak Gerard Bodifée over *Natuurlijkheid, rationaliteit en religiositeit*. De eerste december had Jacques De Visscher het over *Leren zwijgen*. Op 12 januari spreekt Antoon Braeckman over *Filosofie en Moderniteit*. De negende februari houdt Johan Verstraeten een lezing over *God en het zakenleven*, en tenslotte heeft Stefaan Cuypers het op 9 maart over *Stoffige geesten*.

De studiedagen van het Wijsgerig Gezelschap te Leuven gaan dit jaar door op zeven mei en gaan over Chinese filosofie. Sprekers zijn Ulrich Libbrecht, Carine Defoort en Iso Kern.

Tot slot signaleren we de publikatie van Herman De Dijn over ethiek: *Hoe overleven we de vrijheid? Moderniteit, postmoderniteit en het mystieke lichaam*, Kapellen, Uitgeverij Pelckmans — Kampen, Kok Agora, 1993, 143 p. ± 490 fr., dat we in het volgende nummer uitvoerig zullen bespreken.